

การบริหารร่วมกันระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนของธนาคารปู อ.ปะทิว จ.ชุมพร*
กิจจา ศรีนวล**

คำสำคัญ :การบริหารร่วมกัน,ภาครัฐ,ภาคประชาชน,ธนาคารปู

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การประมงชายฝั่งมีความสำคัญต่อประเทศ ทั้งในด้านการผลิตอาหารโปรตีนจากเนื้อสัตว์ที่มีคุณภาพสูงให้แก่คนไทย สร้างงานให้แก่ชาวชนบทที่อยู่ในบริเวณชายฝั่งและการผลิตสินค้าสำหรับการส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศ และผลจากการขยายตัวอย่างรวดเร็วของการ ประมงที่มีการใช้เครื่องมือประมงหลายประเภทที่ทันสมัยและวิธีการทำประมงที่มุ่งเน้นปริมาณการจับสัตว์น้ำ โดยไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ของระบบนิเวศของทรัพยากรสัตว์น้ำ ทำให้ปริมาณของ ทรัพยากรสัตว์ลดลงเรื่อยๆ อันเนื่องมาจากถูกจับมาใช้จนเกินการผลิตตามธรรมชาติอย่างไม่คุ้มค่าทำให้การประกอบอาชีพประมงชายฝั่งไม่สามารถจับสัตว์น้ำชนิดใดชนิดหนึ่งได้อย่างยั่งยืน ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการทำประมงชายฝั่ง เช่น รายได้ การจ้างงาน รวมทั้งวิถีชีวิตของชุมชนประมง ชายฝั่ง (โครงการพัฒนาตามแผนแม่บทการจัดการประมงทะเลไทย, 2557, น. 2) ซึ่งทรัพยากรชายฝั่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นสาธารณสมบัติเป็นทรัพย์สินส่วนรวม (Common Property) ไม่มีผู้ใดผู้หนึ่งเป็นเจ้าของจึงเป็นสมบัติของประเทศชาติที่ประชาชนทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนเข้าไปใช้ได้อย่างเสรี จึงทำให้เกิดปัญหาทรัพยากรประมงชายฝั่งลดลง อาจจะนำไปสู่การล่มสลายของการประมงพื้นบ้านในที่สุดและการจัดการทรัพยากรประมง

ชายฝั่งของไทยในอดีตถูกดำเนินการโดยรัฐซึ่งเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งได้มีความพยายามในการกำหนดทิศทางดำเนินนโยบายวางแผนและมาตรการในการ จัดการทรัพยากรประมงมาโดยตลอดเป็นการจัดการเพื่อให้เกิดการทำประมงที่เหมาะสมกับศักยภาพ การผลิตทรัพยากรประมง การคุ้มครองและการป้องกันการทำลายทรัพยากรประมงและที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ โดยกรมประมงได้มีมาตรการ กฎ ระเบียบ ได้ควบคุม

* บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระเรื่องการบริหารร่วมกันระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนของธนาคารปู อ.ปะทิว จ.ชุมพร* โดยมีรองศาสตราจารย์อนงค์ทิพย์ เอกแสงศรี เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

** นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการงานสาธารณะ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

จำนวนเรือประมง การกำหนด ฤดูวางไข่ และพื้นที่การทำประมง การกำหนดชนิดเครื่องมือประมง ขนาดตาอวนที่ห้ามการทำประมง และการฟื้นฟูทรัพยากรประมงที่เสื่อมโทรม แต่การดำเนินการไม่สามารถที่จะให้เกิดผลสำเร็จเท่าที่ควร ซึ่งอาจจะมีมาตรการจัดการทรัพยากรประมงที่ไม่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งมีพื้นที่ที่แตกต่างกันในแต่ละจังหวัดของประเทศไทย

ปูม้า ซึ่งเป็นทรัพยากรประมงประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ ก่อนปี 2540 ปริมาณปูม้าที่จับได้ในอ่าวไทยและทางฝั่งทะเลอันดามันอยู่ระหว่าง 40,000-49,000 เมตริกตัน เป็นช่วงเวลาที่ชาวประมงพื้นบ้านมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิตชีวิต มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีความเอื้ออาทรซึ่งกันและกันแบบพี่น้องตามแบบชนบท หลังปี 2540 ตลาดมีความต้องการปูม้ามากขึ้น นอกจากความต้องการเพื่อใช้บริโภคภายในประเทศแล้ว ส่วนหนึ่งนำไปแปรรูปบรรจุกระป๋องหรือ ภาชนะสุญญากาศส่งออกต่างประเทศ เมื่อความต้องการสูงราคาปูม้าก็สูงขึ้นจากกิโลกรัมละ 30-40 บาท ในช่วงก่อนปี 2540 เป็นกิโลกรัมละ 120-125 บาท ราคาปูม้าที่สูงขึ้นได้จูงใจให้ชาวประมงหันมาจับปูม้ามากขึ้น ชาวประมงที่ไม่เคยมีอาชีพจับปูม้ามาก่อนก็หันมาจับปูม้า ที่เคยจับปูม้าด้วยอวนจม ปูก็เพิ่มความยาวของอวนให้มีความยาวมากขึ้นจนถึงปี 2543 หลังจากนั้นปริมาณปูที่จับได้เริ่มลดลง และลดลงอย่างต่อเนื่องในปีต่อ ๆ มา ในปี 2547 ปริมาณปูม้าที่จับได้ทั้งในอ่าวไทยและทางฝั่งทะเล อันดามันเพียง 29,500 เมตริกตัน นอกจากปริมาณปูที่จับได้จะลดลงขนาดของปูที่จับได้ก็เล็กลงด้วย ในปี 2520 ปูที่จับได้ในอ่าวไทยมีขนาดประมาณ 14.40 ซม. ปัจจุบันขนาดเฉลี่ยของปูที่จับได้ประมาณ 8.45 ซม. เป็นดัชนีที่บ่งชี้ว่าทรัพยากรปูม้าของไทยถูกจับใช้เกินกำลังทดแทนและตามธรรมชาติและกำลังอยู่ในสภาพถดถอย (บรรจง เทียนสงรัมย์, 2550, น. 1)

นอกจากนี้ผลกระทบจากการใช้อวนลากและอวนรุนในการทำประมงก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรปูม้า โดยพบว่าในอ่าวไทย ตอนบน ช่วงปี 2538-2541 พบว่า ในปลาเบ็ด 1 กิโลกรัมที่ถูกจับขึ้นมาด้วยอวนลากและอวนรุนจะมี ลูกปูม้าขนาดเล็กที่ยังไม่เจริญพันธุ์จำนวนถึง 100-115 ตัว รวมอยู่ด้วย อาจกล่าวได้ว่าปริมาณปูม้าที่ลดลงในธรรมชาติส่งผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของชาวประมงโดยเฉพาะอย่างยิ่งประมงชายฝั่งที่มีอาชีพทำประมงปูม้า ปัจจุบันชุมชนประมงพื้นบ้านตามจังหวัดชายทะเลต่าง ๆ มีปัญหาในการดำเนินชีวิตและ แหล่งทำกิน เพราะทรัพยากรสัตว์น้ำที่เคยอุดมสมบูรณ์ในอดีตนั้นลดน้อยลง หายากขึ้นแม้จะเพิ่ม ประสิทธิภาพของเครื่องมือประมงให้มีความสามารถในการจับมากขึ้นใช้เวลาทำการประมงมากขึ้นก็ ตามรายได้ที่ได้จากการจับทรัพยากรสัตว์น้ำก็ไม่พอกับรายจ่ายที่ต้องใช้แต่ละวัน ทำให้วิถีชีวิตแบบเรียบง่ายมีแต่ความเอื้ออาทรซึ่งกันและกันแบบพี่น้องของชุมชนประมงที่เคยมีในอดีต ได้เปลี่ยนเป็นสังคมเมืองที่มีวิถีชีวิตแบบต่างคนต่างอยู่ต้องดิ้นรนหาเลี้ยงชีพเพื่อหนีความจน แย่งชิงทรัพยากรประมง แย่งชิงพื้นที่ทำการประมงกลายเป็นข้อขัดแย้งระหว่างผู้ใช้ทรัพยากร (กฤษณะ มุขแก้ว, 2555, น. 1-2) และปัจจุบันสาเหตุหนึ่งที่ปริมาณปูม้าลดน้อยลง เนื่องจากการนำทรัพยากรขนาดเล็กมาใช้มากเกินไป

อีกทั้งธนาคารปูครอบครัวครอบคลุมชายฝั่งในปัจจุบันมีอยู่ 191แห่งใน 20 จังหวัดทั้งในฝั่งอันดามันและอ่าวไทย ซึ่งธนาคารปู อ.ปะทิว จ.ชุมพร เป็นต้นแบบในกรณีศึกษาด้วยเหตุผล ว่าเป็นหน่วยธุรกิจซึ่งสามารถดำเนินการบริหารร่วมกันระหว่างภาครัฐกับกลุ่มประชาชนในท้องถิ่นโดยร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาสังคมเพื่อปลูกฝังค่านิยมเรื่องกิจการเพื่อสังคม จึงทำให้คนในสังคมเกิด

ความเข้าใจที่ถูกต้องถึงความหมาย และแนวทางการบริหารจัดการร่วมกันเพื่อสังคมต่อการพัฒนาสังคมเป็นหลัก โดยที่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ในเชิงของการประกอบกิจการที่สำเร็จ

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาแนวทางในการบริหารงานร่วมกันระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนของธนาคารปู
อ.ปะทิว จ.ชุมพร
2. ศึกษาวิธีการพัฒนาและการรวมกลุ่มของประชาชนผู้มีส่วนร่วมตำบลปากคลอง
อ.ปะทิว จ.ชุมพร อย่างยั่งยืน

วิธีการดำเนินการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารร่วมกันระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนของธนาคารปู อ.ปะทิว จ.ชุมพร ครั้งนี้ ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

จากผลการศึกษาสรุปได้ว่า

การบริหารงานร่วมกันระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนของธนาคารปู : กรณีศึกษาธนาคารปู ต.ปากคลอง อ.ปะทิว จ.ชุมพร

1. การอภิปรายวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาแนวทางในการบริหารงานร่วมกันระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนของธนาคารปู อ.ปะทิว จ.ชุมพร จากการศึกษาพบว่า การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการต่าง ๆ จะก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ มีความรักผูกพันต่อโครงการนั้น ๆ จะช่วยเน้นย้ำให้เกิดความรู้สึกว่า โครงการธนาคารปูเป็นความรับผิดชอบและเกิดจากน้ำพักน้ำแรงของพวกเขาเอง ซึ่งในกระบวนการพัฒนาชุมชนนั้น ประชาชนจะมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1.1 มีส่วนร่วมในการคิดค้นหาปัญหาและศึกษาสาเหตุของปัญหา ขั้นตอนนี้ถึงเป็นขั้นตอนแรกที่มีความสำคัญมาก เพราะบางครั้งปัญหาต่าง ๆ ของชาวบ้าน เป็นสิ่งที่ชาวบ้านต้องพบสัมผัสอยู่ทุกวันจนเกิดความเคยชินไม่คิดว่าสิ่งนั้นเป็นปัญหา จึงไม่กระตือรือร้นที่จะหาทางแก้ปัญหา

1.2 มีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม โดยทั่วไปแล้วนักพัฒนาหรือนักวิชาการมักคิดว่าชาวบ้านไม่มีศักยภาพพอที่จะวางแผนดำเนินกิจกรรมด้วยตัวเองได้ ซึ่งก็อาจมีความเป็นจริงแต่เพียงบางส่วน แต่หากนักพัฒนามีความเชื่อมั่นในศักยภาพของความเป็น “คน” ของทุกคนว่ามีศักยภาพที่จะพัฒนาได้ ก็เป็นหน้าที่ของนักพัฒนาที่จะเสริมความรู้ หรือใช้เทคนิคต่าง ๆ เพื่อหาแนวทางในการจัดระบบความคิดของชาวบ้านให้สามารถวางแผนได้

- 1.3 มีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติ คำว่าทุนในที่นี้อาจไม่ได้หมายถึงเฉพาะ

เงินทุนเท่านั้นแต่ชาวบ้านยังมีทรัพยากรที่อาจหามาได้วัสดุตามธรรมชาติในหมู่บ้านและรวมถึงแรงงานของชาวบ้านเอง ส่วนในการปฏิบัตินั้นก็เช่นกัน ชาวบ้านสามารถที่จะเข้าร่วมดำเนินการในกิจกรรมต่าง ๆ ได้ สิ่งเหล่านี้จะส่งผลให้เกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและเห็นคุณค่า พร้อมทั้งจะดูแลรักษา รวมทั้งการได้เรียนรู้การทำงานในกิจกรรมนั้นด้วย

1.4 มีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายที่จำเป็น เพราะการประเมินผลงานจะช่วยให้ทราบถึงขั้นตอนการทำงาน ผลสำเร็จและหรือปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ทำให้สามารถปรับเปลี่ยนแผนให้เกิดผลงานที่ดีที่สุด ตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างถูกต้อง

การอภิปรายวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ศึกษาวิธีการพัฒนาและการรวมกลุ่มของประชาชนผู้มีส่วนร่วมตำบลปากคลอง อ.ปะทิว จ.ชุมพร อย่างยั่งยืน จากการศึกษาพบว่า แนวทางในการสร้างความยั่งยืนของโครงการ จะทำให้การประกอบอาชีพของชาวประมงมีความยั่งยืนและถาวรตลอดไป นอกจากนี้ยังเป็นการส่งเสริมการทำประมงในเชิงอนุรักษ์ และสร้างจิตสำนึกในการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดและคุ้มค่าต่อไป ดังนั้นจึงควรมีการส่งเสริมให้เกิด “ธนาคารปูชุมชน” ในพื้นที่ชุมชนชายฝั่งทั่วประเทศเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรปูม้าให้กับท้องทะเลไทย รวมทั้งควบคุมการทำประมง “ลอบปูพับได้” โดยการจำกัดจำนวนลอบในแต่ละเที่ยวและมีมาตรการไม่ให้จับปูขนาดเล็กโดยการเพิ่มขนาดของช่องตาลอบให้มีขนาดไม่เล็ก เกินไป เพื่อไม่ให้เกิดการการทำประมงที่เกินศักยภาพการผลิตของทะเลประเทศไทยก็จะมีปูม้าเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญและประชาชนคนไทยก็จะมีปูม้าเป็นอาหารสำหรับบริโภคกันตลอดไป ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างเห็นได้อย่างชัด คือปริมาณปูม้าที่เพิ่มขึ้นจากเมื่อก่อนเมื่อปริมาณปูม้าเพิ่มขึ้น ก็ทำให้ชาวบ้านในชุมชนไม่ต้องเลิกทำประมง อีกทั้งยังเพิ่มรายได้ให้แก่ชาวประมงด้วยทำให้ชาวบ้านสามารถใช้จ่ายในชีวิตประจำวันได้อย่างพอเพียง นอกจากนี้ชาวบ้านยังไม่ต้องออกเรือไปไกลเพื่อหาปู ซึ่งเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สามารถช่วยลดต้นทุนด้านค่าน้ำมันลง การทำธนาคารปูม้านอกจากจะช่วยเหลือชาวประมงในพื้นที่แล้ว ยังเป็นการช่วยอนุรักษ์พันธุ์ปูม้าและรักษาอาชีพประมงให้เห็นกันสืบต่อไปโดยแนวทางในการสร้างความยั่งยืนให้แก่โครงการธนาคารปูม้า การสร้างจิตสำนึกในแก่ชาวบ้านในชุมชน สอนการทำธนาคารปูม้าด้วยตนเอง โดยไม่ผ่านชุมชน โดยยึดหลักคำว่า ชุมชนมีส่วนร่วม กล่าวคือการทำที่ให้ชาวบ้านในชุมชนรู้จักที่จะช่วยเหลือตนเองดูแลซึ่งกันและกัน สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ดังคำที่ว่า “ ฟื้นฟู คู่อนุรักษ์ รู้จักใช้ อย่างยั่งยืน” หากมนุษย์เอาแต่เก็บเกี่ยวจากธรรมชาติ แล้วไม่รู้จักที่จะคืนกลับธรรมชาติ เหล่านี้ก็จะหมด

ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาวิจัยเรื่องการบริหารงานร่วมกันระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนของ
 ธนาคารปู : กรณีศึกษาธนาคารปู ต.ปากคลอง อ.ปะทิว จ.ชุมพร ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะที่ได้จากงานวิจัย
 - 1.1 แกนนำที่ดำเนินการบริหารจัดการธนาคารปูม้า ต้องเป็นต้นแบบและยืนหยัดในการทำงานอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการบริหารจัดการธนาคารปูม้า ต้องยึดหลักความโปร่งใส เมื่อสมาชิกคนอื่นเห็นถึงผลประโยชน์เกิดขึ้นจริง สมาชิกก็จะสนใจและมาเข้าร่วมดำเนินการกับแกนนำเพิ่มมากขึ้น
 - 1.2 รัฐบาลควรมีนโยบายส่งเสริมและสนับสนุนการธนาคารปูม้าให้มากขึ้นโดย อาจสนับสนุนงบประมาณ เพื่อนำไปใช้เป็นเงินทุนตั้งต้นและต่อยอดการบริหารจัดการธนาคารปูม้าให้เกิดความเข้มแข็งและเติบโตมากขึ้น
 - 1.3 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ด้านการประมงและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรจัดให้มีโครงการและกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ปูม้า รวมทั้งธนาคารปูม้าอย่างต่อเนื่อง โดยต้องเข้าไป สนับสนุนแกนนำและทำงานร่วมกับแกนนำอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะเป็นการกระตุ้นให้คนอื่นๆในชุมชนหัน มาร่วมมือ และร่วมคิด ร่วมทำกับแกนนำมากขึ้น
 - 1.4 นอกจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ด้านการประมงและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะสนับสนุนแกนนำอย่างต่อเนื่องแล้ว แกนนำที่ดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ปูม้าและธนาคารปูม้า ต้องเป็นต้นแบบและยืนหยัดในการทำงานอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการบริหารจัดการธนาคารปูม้า ต้อง ยึดหลักความโปร่งใส เมื่อสมาชิกคนอื่นเห็นถึงผลประโยชน์เกิดขึ้นจริง สมาชิกก็จะสนใจและมาเข้า ร่วมดำเนินการกับแกนนำเพิ่มมากขึ้น
2. ข้อเสนอแนะในงานวิจัยครั้งต่อไป
 - 2.1 ควรมีการศึกษาติดตาม ประเมินผล หลังจากการอนุรักษ์ปูม้าและธนาคารปูม้าเมื่อมี การดำเนินการไปแล้วประมาณ 6 เดือน หรือ 1 ปี
 - 2.2 ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับอัตราการรอดการเพิ่มขึ้น-ลดลงของจำนวนทรัพยากรปูม้าบริเวณชายฝั่ง ต.ปากคลอง อ.ปะทิว จ.ชุมพร
 - 2.3 ควรมีการขยายผลการศึกษาแนวทางการบริหารโครงการและการจัดการทรัพยากรปูม้าบนฐานของการบริหารร่วมกันระหว่างภาครัฐที่สนับสนุนกับการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีส่วนร่วมไปยังพื้นที่อื่น ๆ

เอกสารอ้างอิง

กรมการประมงกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงทะเลอ่าวไทยตอนกลาง (ชุมพร). (2560). ค้นเมื่อ 14 มีนาคม2562, จาก <https://www.fisheries.go.th/cs-chumphon>

- กรรณิการ์ นาคฤทธิ. (2558). *การศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้าน กรณีศึกษานาการปูม้า ชุมชนคลอง อบต. หมู่ที่ 4 ตำบล-บางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี*. สารนิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กฤษณะ มุขแก้ว. (2555). *สถานภาพการจัดการทรัพยากรปูม้าในอ่าวพังงา: กรณีศึกษา การมีส่วนร่วมของประชาชนบ้านบางพัฒนา ตำบลบางเตย อำเภอเมือง จังหวัด-พังงา*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- กังวาลย์ จันทรโชติ และคณะ (2544). *กระบวนการพัฒนาระบบการจัดการประมง โดยชุมชน: กรณีศึกษา ชุมชนประมงเกาะยาว จังหวัดพังงา*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ภาควิชาการจัดการประมง.
- เขมภัทธ์ เย็นเปี่ยม และคณะ. (2561). *การพัฒนาการจัดการทรัพยากรปูม้าอย่างยั่งยืน บนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นของ กลุ่มประมงเรือเล็กบริเวณอ่าวเพ จังหวัดระยอง. การศึกษาอิสระรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสวนดุสิต*.
- จ่านง อติวัฒน์สิทธิ์. (2540). *การกระทำทางสังคม (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, คณะสังคมศาสตร์, ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา.
- จิราพร โชติพานิช. (2555). *การจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษา ชุมชนปากันเคย ตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ชนิดา รัชพลเมือง. (2532). *การศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ชาญยุทธ สุตทองคง และพรเทพ วิรัชวงศ์. (2548). *การจัดการทรัพยากรชายฝั่ง โดยชุมชน กรณีศึกษาป่าชายเลนชุมชนบ้านตะเชะ จังหวัดตรัง*. สงขลา: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย.
- ดวงพร จันทรแก้ว. (2550). *แนวทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอำเภอมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- รุ่ง แก้วแดง. (2541). *การศึกษาไทยในเวทีโลก รวบรวมบทความทางการศึกษาในรอบปี พ.ศ. 2540-2541*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศศิธร ทองจันทร์. (2559). *การบริหารกิจการบ้านเมืองแบบร่วมมือกันกับการขับเคลื่อนนโยบายภาครัฐไทย: กรณีศึกษาโครงการความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาความ-ยากจน จังหวัดพิษณุโลก*. การค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัย-ธรรมศาสตร์.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2523). *หลักสังคมวิทยา*. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2534). *ทฤษฎีสังคมวิทยา*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์-มหาวิทยาลัย, คณะรัฐศาสตร์.
- สุชาติ เอกไพฑูรย์. (2554). *ธนาคารปู กลุ่มฟื้นฟูทรัพยากรทรัพยากรปูม้า ชุมชนเกาะเตียบ ตำบลปากคลอง อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร*. วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจ-มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุภัตรา สุภาพ. (2533). *ความเป็นมาของสังคมวิทยา (พิมพ์ครั้งที่ 11)*. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

องค์การบริหารส่วนตำบลปากคลอง.หน่วยงาน ผู้บริหาร และประชากร. (2553). ค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2562, จาก <http://www.pkk.go.th/211-PresiAdmin.html>

อานนท์ อภาภิรม. (ม.ป.ป.). *สังคมวิทยา*. กรุงเทพมหานคร: แพร่วิทยา.

อุบล เสถียรปภิรณกรณ์. (2528). *การศึกษาสังคมวิทยา*. นครปฐม: วิทยาลัยครุนครปฐม, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.